

ON THE LEXICAL INNOVATIONS IN BULGARIAN LANGUAGE AND THE CASES WHEN THEIR USE IS UNDESIRABLE¹⁰

Assoc. Prof. Emilia Nedkova, PhD

Department of Natural Sciences and Education,

“Angel Kanchev” University of Ruse

Tel.: +359 082-888-437

E-mail: enedkova@uni-ruse.bg

Abstract: *Based on the illustrative material excerpted from the Dictionary of New Words in Bulgarian Language, the current paper aims to highlight the use of those lexical innovations that are marked in the dictionary with a stylistic note saying undesirable word or phrase. The author attempts to search for and present the reasons for this undesirable use in everyday communicative practice.*

Keywords: *Lexical innovation, Modern Bulgarian Language, Undesirable use*

JEL Codes:

ВЪВЕДЕНИЕ

Известно е, че лексикалните промени в езика, които се характеризират с най-голяма степен на динамика спрямо наблюдаваните промени в другите му подсистеми, са свързани най-вече с появата на т.нар. *неологична лексика*. Неологизми възникват почти ежедневно и това е обусловено и от динамиката в реалния живот – различни новости във всички негови сфери, отношения и оценки на актуални явления, които съвременният носител на езика закрепя в него чрез акта на номинацията.

Излезлият през 2010 г. от печат „Речник на новите думи в българския език“, който е своеобразно продължение на „Речник на новите думи и значения в българския език“ (изд. „Наука и изкуство“, С. 2001, авторски колектив-Пернишка. Е., Д. Благоева, С. Колковска), отразява съвременното състояние на езика (след 2000-та година), като представя значението и употребата на около 4300 новонавлезли и нововъзникнали думи, термини и изрази, а така също и на около 700 познати думи с развити нови значения. Съществена е уговорката, че всички включени в него единици са показали определена степен на узуализация в езика и са установени като употреба в писмената реч или в Интернет (Речник 2010:6). Големият брой регистрирани иновации свидетелстват за изключителната динамика, с която се характеризира функционирането на лексикалния състав на езика в условията на глобализация.

Разбира се, появата на неологизми трябва да се осмисля паралелно и с наблюдаваните процеси на интернационализация и национализация (автохтонизация) в езика (вж. Колковска 2006:191). Но докато интернационализацията се изразява в стремеж към количествено нарастване на интернационалните елементи и повишаване на тяхната функционална натовареност в отделните езици (вж. Смирнов 1998, цит. по Колковска 2006:191), то национализацията е свързана с обратната тенденция – т.е. запазване на националната специфика на езика.

При това очевидно е, че двете тенденции не трябва да се възприемат като противостоящи, а като взаимодействащи си (вж. Акуленко 1972, цит. по Колковска 2006:191).

Например при активното заемане на лексикални единици от чужди езици голямата част от тях претърпяват фонетична, морфологична и семантична адаптация в системата на българския език, т.е. биват „одомашнявани“ или стават основа за образуването на нови

¹⁰ Докладът е представен в секция Езикознание и литературознание на 25 октомври 2019 с оригинално заглавие на български език: Лексикалните иновации в българския език и случаите на тяхната неправилна употреба

производни думи (срв. *чат* – *чатя* – *чатене*; *медиатор* – *медиаторски* – *медиаторствам*). Нерядко се наблюдава и калкиране (т.е. буквален превод) на заети речникови единици (*браузър* – *прелиствач*; *дивелъпър* – *разработчик*) и образуването на синоними.

Същевременно извън заемането на чужди езикови единици се създават и нови думи с домашно „градиво“ (*охлъвъд*, *сметосъбирачка*).

Редица новозаети или домашни изразни средства развиват вторични преносни значения (<*кухненски*> *робот*; <*телефон*> *мида*), с което се обогатяват и обновяват възможностите на българския речев изказ.

Известно е обаче, че не всички неологизми имат еднакви перспективи с оглед утвърждаването им в лексикалната система. Една част от тях се установяват като пълноценни езикови единици, други отпадат след период на повече или по-малко активна употреба поради деактуализация на породилите ги предпоставки, а трети нововъведения, които в най-голяма степен се оценяват като неприемливи и ненужни за езика, само инцидентно намират проявление в речта на отделни лица (Речник 2010:6). Така езиковата практика се превръща в естествен регулатор за навлизането на лексикалните иновации, като до голяма степен ограничава употребата им в рамките на разумното, необходимото и полезното.

Така се очертава и **целта на настоящото изследване**: на базата на цялостния приведен в Речника илюстративен материал да се отграничи употребата на отделни лексикални иновации, за които е налице стилистична бележка *нежелателна дума или израз*, като се потърсят и основанията за тази неприемлива употреба в речевата практика.

1. Една от най-обвързаните с появата на иновативна лексика е безусловно тематичната област: **Компютърни технологии и Интернет** (вж. Недкова 2011:45). За по-голямата част от иновациите при нея е характерно, че те представляват заемки от английския език (*адуер* – компютърна програма за рекламни съобщения; *акаунт* – потребителски абонамент; *антируткит* – компютърна програма за достъп до компютърна система за отстраняване на вредни операционни влияния и намеси; *блог* – *сайт* – личен дневник; *гейминг* – играене на компютърни игри и много други).

Образуването на думи с домашен материал тук е слабо застъпено (*записвачка* – *кирилизатор* – *кирилизация*), но от заетата лексика нерядко се произвеждат деривати по български словообразователен модел (вж. Кирова 2006:260) (*кракване* – проникване без разрешение в компютърната мрежа; *бъгване* – повреждане на компютъра; *бъгав* – грешен; *изпринтя* и др.), с което в някаква степен се постига равновесие между чужди и домашни елементи и се балансира устойчивостта на езиковата система.

Такава специфична адаптация в посока на „одомашняване“ на чуждите думи определя в голяма степен положителната прогноза за тяхното по-трайно утвърждаване в речевата практика.

Ако иновацията от чужд произход се възприема като по-тясно обвързана с конкретната професионална сфера, т.е. не е установена широката ѝ употреба в речевата практика или е заменима с други думи, Речникът я определя като нежелателна (срв. *данлоуд* – записване от Интернет на компютърни програми, аудио и видео файлове; *даунлоудър* – човек, който записва такива програми, но същото се отнася и за произведения по българския словообразователен модел глагол *даунлоудвам*).

2. Близка до предходната тематична група с оглед на нововъведенията в техническата сфера е тематичната област: **Медии и комуникации**.

Неологизми като *блутут* (*блутуут*), *пейджър*, *GSM*, *хендсфри*, *хендсет* и др. вече са се наложили като общоупотребими.

Тук се включват и различни журналистически и специални термини – *нюзрум*, *риалити*, *телешоу*, *онлайн*, *лайфстайл предаване* и др. – предимно заети от английския език и без промяна, поради което употребата им се предписва като нежелателна в Речника. Същевременно обаче тяхната употреба в речевата практика бележи тенденция към утвърждаване, вероятно под влияние на модата в медийното говорене и ангажирането на широк кръг участници в този тип комуникация.

Тази лексика безспорно свидетелства за повишаване на интернационализацията на езика, но същевременно не липсва и обратната тенденция – да се произвеждат думи по домашен словообразователен модел, най-често чрез суфиксация, например: *телевизионер* – *телевизионерски*, а също така и чрез композиция- с първа съставна част: *теле* (*телепазарен*; *телемагазин*, *телеобщество*; *телепоща*, *телеуслуги*) и др.

3. В Речника са представени и немалък брой неологизми от тематична област: **Икономика, финанси, банково дело**, като някои от тях в по-ранен период са били употребявани само в тясно специализирана среда (*стагфлация* – застой в стопанския живот; *джоинтвенчър* – форма на коопериране на компании), а днес са придобили широка гражданственост и са навлезли в общоупотребимия език (Речник 2010:7).

В други случаи като нежелателна се приема само употребата на заетата без промяна чужда дума (*делистинг* – изключване акциите на една компания от листата на търгуваните ценни книжа), а по отношение и нейните деривати по български словообразователен модел (*делиствам*, *делистване*) липсва подобно ограничение.

4. Сред впечатляващо голямото количество неологизми, включени в Речника, които се отнасят до тематичните области: **Спорт и музика, култура, мода** се наблюдават заемни от различни езици, в повечето случаи, без да се подлагат на фонетични или морфологични промени-

(*акваджогинг*, *аквафитнес*, *бодиборд*, *рафтинг*, *дартс*, *таебо* – спорт; *хип- хоп*, *готик*, *соцарт*, *афоджас*, *бодитиърсинг* – музика, мода, култура)

Те назовават специфични понятия, които едва ли могат да се възприемат като проява на прекомерно чуждо влияние в условията на глобализация. В повечето случаи възприетите иновации изглеждат необходими и срещу тях не възразяват дори и най-критичните защитници на идеята за езиковата чистота.

5. Различно е разбирането за това доколко е необходима употребата на редица иновации с терминологично значение от тематична група: **Медицина и козметика**. Най-често се отхвърлят асимилираните от българския език чужди думи, като се търси възможност те да се нагодят – фонетично, граматично или семантично на българска почва (вкл. и чрез калкиране) – *антиейджинг* – *антистареене*; *джипи* – *общопрактикуващ лекар* и др. Тези процеси свидетелстват за жизнеността и съпротивителните възможности на езика ни за приспособяване на чуждите елементи и за обогатяване със синонимни средства за различни комуникативни цели (Речник 2010:5).

6. Стремекът към обновяване и модернизирание на речевия изказ, което е една от най-важните причини за възникването на редица иновации, понякога неочаквано от прогнозите затвърждава за по-дълъг период определена употреба. Такъв е случаят с думата *промоция*, чиято употреба и в двете ѝ значения: 1. Представяне на нещо ново чрез медиите (реклами); 2. Предлагане на стока на по-ниска цена (с цел реклама) е отбелязана в Речника като нежелателна. Същото се отнася и за производните ѝ: *промоционален*, *промоционен*, *промоцирам*.

Извън препоръката, или независимо от нея, думата се наблюдава като общоупотребима в речевата практика. Активна скорост набира и употребата на модната иновация *дрескод*, която също се ограничава от предписанието в Речника. Обяснението за това е, че по отношение на неологичната лексика, която по принцип е подчертано динамична, неустойчива и нехомогенна по своя състав (вж. Благоева, Колковска 2013: 227), трудно могат да се направят обективни прогнози за закрепването ѝ в лексикалната система.

7. Желанието за постигане на модерност в езика понякога допуска и нововъведения, които надхвърлят рамките на разумното, необходимото, а дори и на благозвучното. Например актуалната употреба на иновациите: *панел* – секция в конференцията; *панелист* – участник в конференцията; *модератор* – водещ заседание; *алумни* – завършили студенти, възпитаници на ВУЗ- навежда на мисълта, че ако стремекът към модернизация на езика е на всяка цена, то вероятно става въпрос за псевдоинтелектуализация или някаква криво разбрана престижност.

А иначе модернизацията може да се възприема и като положително явление, но само ако е свързана с прилагането на критерии за разумност и полезност по отношение на онези лексикални единици, които трайно се настаняват в него. Тогава тя не само няма да застрашава езиковата му чистота, а ще даде шанс да се открие новото мислене и отношение на съвременника към действителността.

Направеният преглед на лексикалните иновации в българския език след 2000-та година показва разнообразието на процесите на активна словоупотреба на новонавлязлата лексика и нейната интеграция в българската езикова система. Заемането е обективен и необходим процес в историята на всеки език, но не трябва да забравяме, че разделителната черта между необходимото и ненужното, разумното и нецелесъобразното е много тънка и никога не е добре да се прекрива неоснователно.

Настоящият доклад е разработен по научноизследователския проект "Изследване на езика и изкуството в света на иновациите" - №2019-ФПНО-01, финансиран по фонд "Научни изследвания" на Русенския университет "Ангел Кънчев".

REFERENCES

Akulenko, V. 1972. On the Internationalization of the Vocabulary of a Language. Harkov. (**Оригинално заглавие:** Акуленко, В. 1972. Вопросы интернационализации словарного состава языка. Харьков.)

Blagoeva D. and Kolkovska, S. 2013. Bulgarian Lexicology, vol. 1. Sofia: "Prof. Marin Drinov" Publishing House. (**Оригинално заглавие:** Благоева, Д., С. Колковска. Българска лексикология, т.1, акад. изд. „Проф. М. Дринов“, София, 227.)

Kirova, L. 2005. Ways of Nomination in the Special Language of Computer Technologies. In The National Language in the Conditions of Foreign Influences and Globalisation. Bulgarian Academy of Sciences. Sofia. pp. 259-267. (**Оригинално заглавие:** Кирова, Л. 2005. Начини за номинация в специалния език на компютърните технологии. В: - Националният език в условията на чужди влияния и глобализация. БАН, София, 259-267)

Kolkovska, S. 2005. Tendencies towards the Internationalization of the New Bulgarian Terminology in the Fields of Economics. In The National Language in the Conditions of Foreign Influences and Globalisation. Bulgarian Academy of Sciences. Sofia. pp. 190-212. (**Оригинално заглавие:** Колковска, С. 2005. Тенденциите към интернационализация в новата българска икономическа терминология. - В:- Националният език в условията на чужди влияния и глобализация. БАН, София, 190-212)

Nedkova, E. 2011. Main Thematic Areas and Sources of Lexical Innovations in the Modern Bulgarian Language. In Proceedings of the University of Ruse, vol. 50, Linguistics and Literary Studies, Ruse, pp. 43-48. (**Оригинално заглавие:** Недкова, Е. Основни тематични области и източници на лексикалните иновации в съвременния български език. - В:- Научни трудове на РУ, т. 50, Езикознание и литературознание, Русе, 2011, 43-48)

Smirnov, L. 1998. On the Internationalization of Vocabulary of Modern Slavic Literary Languages. In Second International Congress on Bulgarian Linguistics, vol. 4. Comparative and Contrastive Linguistics, Sofia, pp. 218-226. (**Оригинално заглавие:** Смирнов, Л. 1998. К вопросу об интернационализации лексики современных славянских литературных языков. – В:-Втори международен конгрес по българистика. Т.4. Сравнително и съпоставително езикознание, София, 218-226)

Pernishka, E., Blagoeva, D. and S. Kolkovska. 2001. Dictionary of the New Words and Meanings in Bulgarian Language. Sofia: Nauka i izkustvo Publishing House. (**Оригинално заглавие:** Речник на новите думи и значения в българския език. Е. Пернишка, Д. Благоева, С. Колковска, изд. Наука и изкуство, София, 2001)

Pernishka, E., Blagoeva, D. and S. Kolkovska. 2010. Dictionary of the New Words in Bulgarian Language. Sofia. (**Оригинално заглавие:** Речник на новите думи в българския език. Е. Пернишка, Д. Благоева, С. Колковска, София, 2010)